

ВАСИЛЬ СТЕФАНІК

ВИБРАНЕ

ЗАЛЬЦБУРГ

1946

ВИДАВНИЦТВО „НОВІ ДНІ“

ВАСИЛЬ СТЕФАНИК

ВИБРАНЕ

Видавництво „Нові Дні“.
Зальцбург, 1946.

Друкарня В-ва „Нові Дні“, Зальцбург

Тираж 2000.

Синя книжечка

Дунечці.

Отой Антін, що онде п'яний ви-
крикує на толоці, був все якийсь
нешасливий. Все йшло йому з рук,
а ніщо в руки. Купить корову, та
й здохне, купить свиню, та й ре-
шетину дістане. За кожний раз
отак.

Але як умерла йому жінка, а за
нею і два хлопці, та й Антін як не
той став. Пив, а пив, а пив; пропив
букату поля, пропив город, а те-
пер хату продав. Продав хату,
всяв собі від війта синю книжку
службову та й має йти десь най-
матися, служби собі шукати.

Сидить отам п'яний та й рахує,
аби село чуло, кому продав поле,
кому город, кому хату.

— Продав та й авус! Не моє та й решта! Не мо-о-є! Ей, коби дід мій та підвівся із гроба! Моспане, штири воли, як слимузи, дваццять штири морґи поля, хати на ціле село! Все мав. А онука, аді!

Показував селові синю книжечку.

— Ой, п'ю та ще буду. За своє п'ю, ніхто до того рихту не має. А він міні каже: мой, ґрунт прісцєв-єс! Печєтку прибиває та й картає! Е, я ще не таких вітів видів.

— Аби тобі так умирати легко, як міні гєзди легко.

— Іду я з хати, гєт цалком вже віхожу, та й поцулував сми поріг та й іду. Не моє та й решта! Бий, як пса, від чужої хати! Можна — проши. Було моє, а тепер чуже. Віхожу надвір, а ліс шумит, словами гєворит: верниси, Антоне, до хати, верниси, мой!

Антін б'єтьєся обидвома кулаками в груди, аж гомін селом іде.

— Знаєтьє, туск такий прішов, шо раз туск! Віхожу назад до хати. Посидів, посидів, та й віхожу — не моє, шо маю казати, коли не моє...

— Аби так моїм ворогам конати, як міні було із своєї хати віступати!

— Віхожу я надвір та й ні таки обмарило. Дзелений мох на хаті, граба би єї пошивати. Камінь-вода, — не я тебе буду, небого пошивати. Камінь, — аби камінь, тай розпук би* си із жєлю!

Антін по цім слові гатить руками у землю, як у камінь.

— Сів я на приспу. Ше небіжка мастила, а я глини тачками возив. Лиш хочу встати, а приспа не пускає, ступаю — не пускає. А мені жєль, не жєль, ні! Але таки гину... Сижу я та реву, так реву, якби з ні хто паси дер. Люди ззираютси на покаянїє.

— Аді, отам коло воріт та піп проці казав. Увес мир плакав. Поредна, каже, жона була, працовита...

— Перевертайтєси в гробі, небожєта, бо-м лайдак. Пропив-єм усе до нитки. І полотно пропив. Чуєш,

Маріє, та й ти, Васильку, та й ти, Юрчику, тепер дедя ме у рантухових сорочках ходити та жидам води доносявати...

Антін тепер показує на війтову хату.

— Але вітиха — добра жінка. Вінесла ми хліб на дорогу, аби віт не видів. Най пан Бог твоім дітям годит, де си поступ'ют. Най вам Бог усім дає ліпше, як міні.

— На який ґатунок я маю на чужі приспі сидіти? Йду. Лиш поступив-єм си, а вікна в плачь. Заплакали, як маленькі діти. Ліс їм наповідає, а вони слозу за слозов просікают. Заплакала за мнов хата. Як дитина за мамов — так заплакала.

— Обтер-єм полов вікна, аби за мнов не плакали, бо дурно, та й віступів-єм цалком.

— Ой, легко, як каміня гризти. Темний світ навперед мене...

Антін обводить рукою довкола себе.

— Єще гезди гроші, але буду пити. З нашими людьми нап'юси, з ними пустю. Най знают, як із села-м віходив.

— Аді, в пазусі маю сину книжечку. Оце моя хата і моє поле і мої городи. Іду собі з нев на край світа! Книжечка від цісаря, усюда маю двері втворені. Усюда. І по панах і по жидах і по всекі вірі.

Портрет

Як коли би голуб над його головою білі крила розхилив, як коли би з-поза білих крил синє небо прозирало.

Великий фотель тулив у собі старого пана. Голова його хиталася, як галузка від вітру—раз-пораз безупину. Губи все щось жували. Руки дріжали—не хотіли нічого держатися.

— Моци нема ні жадної... загітку ніякого, студінь у кістках. Час вже, ой, ча-ас! Тіло землею пахне, до землі важить...

Загасла люлька. Всі сили зібрав докупи, аби наново запалити. Відхиливалася, як жива, виминала пальці, тікала, якби дрочилася. Розкинула поціл по всій одежі. Вже курила і успокоїлася. Та ця-

бук розігрався — все вимикався з губів.

Як осінній листок на рвучій воді.

Один фотель стояв твердо, як молодий дужий птах, що тримав старого на крилах.

— Вічная пам'ять, Господи помилуй, та й ямка, та й гур-гур! Та й по всім.

Червоні проміні сонця вбігли через вікно, як на рятунок, аби зв'язати всі сили старця докупи.

Портрет і фортепіан зачервонілися. Глянув на них і цілий затрясся, як у лихорадці. Фотель скрипів, ледви видержував.

Далеко, далеко... Одна однісінька... Вже не побачу, ой, ні. Коби хоть раз на минутку... Яка пещена була...

Старече знесилля термосило ним, якби конче хотіло викинути з фотелю, аби панувати безгранично.

Ймився за поруччя і не давався, як той, що топиться, та хвилям не дається.

Дивився на чорний, довгий фортепіан.

— Я, татку, буду на нім грати, як з львом бавитися. Доведу його до встеклості і люди будуть умирати зі страху. Зимний піт їм на чолі виступить. Або поглажу його по голові, і він ляже мені під ноги, як вірний пес. А публіці, татку, буде здаватися, що вона свого льва під ноги взяла... А на кінець заграю їм пісеньку. Буде їм здаватися, що походжають по різнобарвих квітках і по шовковим зіллю. Аж спотикатися будуть. Та й будуть видіти, як дівчина рве барвінок, як злотить його ієріблом посрібляє, і почують її пісню. Така то буде пісня, що всі стануть добрі і веселі. Ой, татку, як я буду грати, грати!

— Отак казала, ая. Україна, на-рід, Мікльошіч... Пещена була... Та й далеко... Коби хоть на минутку побачити...

Пробував знов люльку запалити.

Д і Т и

Поклав граблі коло себе, сів потім на межу, закурив люльку та й гадка гадку пошибала. А далі говорив на четверо гоней заголосно.

— Най я трошки спочину супокоем, бо лиш дома вкажуси та й зараз дідови роботу найдут. Таки невістка, коби здорова, круть-верть та й зараз запіворит: Та бо ви не сидіт...

— А то Господь, що над нами, видит, що я лиш ногами перебераю. А руки, аді, як згребло, а вже-м місяць не голений, а до церькови вже-м дорогу забув. У чім піду, коли все з плечий забрали?

По межі, по межі тай дідів голос цілим полем вандрував та й усі оберталися в сторону за дідом. А він скаржився, не переставав:

— Ой, сьогодні такі діті! Але мене ще, Богу декувати, з памнети не вікинуло, я ще знаю, яку бесіду у нотаря мали-м. Сухенький був панок, з борідков, та й він так роз'бзував синови: Дідикові, каже, допоки єго живота, то має єму бути єго постіль, він має вілежуватиси, аби і до схід сонца. А вже ж як, каже, єго на лаву покладе-те та землев припорпаєте, то ти тогди з лави на дідову постіль переберайся. А бабі, каже, має бути бабина піч, вона най си вігріває, най си Богу молит, а як вже і обмиєте та й руки навхрест складете, та тогди най невістка вже лізе на піч, бо вона єї.

Осінній вітер грався сивим волосям дідовим.

— Але коби нотарь дес вечером подививси до хати. Син на постели, невістка на печи, а я з старов на землі, на солімці валєємоси. А це ж по правді, а де Бог є? У цих людий вже нема Бога, ой, нема...

Ще й головою казав, що нема Бога у молодих людей.

— Здыхайте старі, бо вам шкода лижки страви. Молочко поїдають, сирец поїдають, а ми, як щенста, на них дивимоси. А я їм коровку дав, овечки дав, плуг дав, усе дав. Як люди дають, та так і я дав. А сьогодні вони вповідають, шо ви старенькі, слабенькі та й їжте маленько. Отак нам уповідають наші діті.

Голос дідів дрогонув та й дід урвав бесіду.

— Та й поховають нас, як псів, біг-ме, чобота на ногу не покладут...

Громада бузьків спала на очерет і злопотіла крильми над дідом, аж спудився. В теплі краї збиралися відлітати.

— Ого, вже осінь. Отак, отак та й Різдво не забавитиси...

— Але яке воно розумне, хоть птаха, лиш шо не говорит. Єму зле, а воно собі шукає ліпшого. Взимі нема жеби та й студінь. А воно знає наперед. Не так, як чоловік, шо мус' свої три-дни на місци коротати.

Встав з межі, сховав люльку, взяв граблі та й пустився додому. Ще кілька разів обертався за бузьками. Та й станув.

— Ба, хто би мені добрий сказав, чи я ще з бабов дочикаю, аби їх назад видіти, як повернутси? Відай вже котрес із нас бриздне, відай уже бузьків не будемо видіти...

Виводили з села

Над заходом червона хмара за-каменіла. Довкола неї заря обкинула свої біляві пасма і подобала та хмара на закривавлену голову якогось святого. Из-за тої голови промикалися лучі сонця.

На подвір'ю стояла гурма людей. Від заходу било на них світло, як від червоного каменя — тверде і стале. З хорім іще сипалося багато народу. Як від умерлого — такі сумтні виходили.

За людьми вийшов молоденький парубок із обстриженою головою. Всі на нього дивилися. Здавалося їм, що та голова, що тепер буяла у кривавім світлі, та має впасти з пліч — десь далеко на цісарську дорогу. В чужих краях, десь аж під сонцем, впаде на дорогу та буде

валятися. Мама стояла на порозі.

— Ти вже йдеш, синку?

— Йду, мамо.

— А ти-ж на кого нас покидаєш?
Жінки заплакали, сестри руки
заломили, а мама біла головою
до одвірка.

Підійшов до сина тато.

— Сідаймо, синку, на фіру, бо ко-
лію спізнамо.

— Ще цу ніч переначуй у мене,
синку. Я тебе так гірко пістувала,
дула-м на ті, як на рану... Я тебе
разом з сонцем вірідю і плакати
не буду. Переначуй, переначуй, ди-
тинко!

Взяла сина за рукави та й пове-
ла до хати.

Мир подався д'воротям. Незабав-
ки вийшла мама з сином. Твар ма-
ла бліду, як крейда.

— Синку,—питався тато,—а міні
хто, небоже, кукурудзки вісапає?

Хлопи заревіли. Тато впав голо-
вою на віз і трясся, як лист.

— Гай, ходім!

Мама не пускала.

— Николайку та, не йди бо! Та

заки ти обернешпи, то пороги в
хаті поскривлюються, то вугли по-
гніють. Мене не застанеш уже і,
відай, сам не прийдеш.

Ймала сина за ноги.

— Воліла би-х ті на лаву лаго-
дити!

Пішли. Хто стояв коло воріт, то
йшов рекрута відводити.

Переходили ліс. Листя устелило
дорогу. Позагиналося у мідяні чо-
венця, аби з водою осінньою поп-
листи у ту дорогу за рекрутом. Ліс
переймав голос мамин, ніс його у
поле, клав на межі, аби знало, що,
як весна утвориться, то Николай
на нім вже не буде орати.

За лісом стали в полі. Рекрут
взяв ся прощати з селом:

— Бувайте здорові, і свої, і чужі.
Як чим докорив-єм, то забудьте,
але благословіт у далеку дорогу.

Всі поскидали капелюхи.

— Повертайси здоровий назад та
не забавлейси.

Син з татом сіли на фіру. Мама
ймалася руками за колесо.

— Синку, озми мене з собов. А ні, то буду полем бічи направці та й тебе здогоню.

— Люди добрі, озміт-ко жінку, бо руки собі поломит.

Люди силоміць відтягли від воза і держали. Фіра рушила.

— Йди здоров, Николаю!—кричала громада.

Тої ночі сиділа на подвір'ю стара мама та захриплим голосом заводила:

— Відки тебе візирати, де тебе шукати?!

Доньки, як зазулі, до неї говорили.

Над ними розстелилося осіннє склепіння небесне. Звізди мерехтили, як золоті чічки, на гладкім, залізнім тоці.

Лесева фамілія

Лесь своїм звичаєм украв від жінки трохи ячменю і ніс до корчми. Не ніс, а біг до жида, і все озирався.

— Ого, вже біжит з бахурами, бодай же-сте голови поломили! Коби забічи до коршми, бо, як допаде, та й знов буде рейвах на ціле село.

І побіг з мішком на плечах. Але жінка з хлопцями доганяла. Вже перед самою корчмою хапнула за мішок.

— Ой, не тікай, ой, не біжи, не розноси мою працю змежи дітий!

— А ти, мерзо, знов хочеш робити веймір на всі люди! Лице би-с мала!

— Лица я із-за такого газди не мала, та й не буду мати! Давай мішок та пропадай. А ні, то будем ті

бити, буду ті бити з дітьми насе-
ред села! Най буде покаяніє на
увес світ! Давай!

— Ти, стара лерво, та ци ти зду-
ріла? Та я тебе і бахурів твоїх по-
вішію!

— Андрійку, синку, лиш по но-
гах, лиш по ногах, най вам хлібец
по жидах не розносить! Так бийте,
аби-сте ноги поломили. На каліку
то ще заробимо, але на піяка ми
не годні наробити!

Вона говорила до своїх двох
хлопців, що стояли з бучками і не-
сміло дивилися на тата. Андрійко
мав вже десять років, а Іванко з
вісім. Вони не сміли приступити і
бити тата.

— Бий, Андрійку, я буду тримати
за руки. Лиш по ногах, лиш по но-
гах!

І вдарила Леся по лиці. Він по-
правив її ще ліпше, аж кров по-
текла. Тепер хлопці підбігли і по-
чали валити бучками по ногах.

— Ліпше, синку, уваліт му ноги,
як псови, аби тгав за собов!

І плювала кров'ю і синіла, але
тримала за руки.

Хлопці вже зважилися і підбіга-
ли, як щенюки, і били по ногах, і
відбігали, і знов били. Майже ба-
вилися, майже сміялися.

З корчми вибігло кілька людей.

— Мой, таже цего ще ніхто не
видів, відколи світ. Аді, як б'ют,
ще цицка коло рота не обієхла.
Покаяніє на увес мир!

Хлопці били, як скажені, а Лесь
і Лесиха стояли закаменілі, пок-
ривавлепі і не рушалися з місця.

— Мой-ня, хлопці, таже ви пір-
ветеси коло деді...

— Було брати довші буки, аби-
сте ліпше доцегали...

— Бийте по голові дедю, у розум,
у тімне!...

Отак викрикував якийсь п'яний
з-перед корчми.

Лесь кинув мішок на землю і
став, як дурний. Він такого напа-
ду ніколи не сподівався і не знав
що робити. Врешті ляг на землю і
скинув китар.

— Андрійку та й ти, Іванку, йдіт тепер бийти, я ані кинуси. Ви ще малі та вам тежко підбігати. Гай, бийте!...

Хлопці стояли подалік і дивно дивилися на тата.

Поволеньки покидали бучку і дивилися на маму.

— Та чому їх не заставляєш, аби били, аді-м лег—бийте!

Лесиха заревіла на все село.

— Шо я люди, винна? Я б'юси по ланах з дітьми на сухім хлібци, та шо я уторгаю, то він все до коршми віносить. Я, люди, не можу нічо заробити через него, бо не можу хати лишити. Таже він лишив нас без драночки у хаті. Шо залямит, та й до жидів за горілку несе. Й не годна наробити і на діти і на жидів. Най си діє, що хоче, але я вже не годна...

— Таж бийте, і палцем не кину!

— Най тебе, чоловіче, Бог піб'є, де ти нам вік нустив марне і діти осиротив! Та ти нас кілька набив-

си, що ми ніколи з синців не виходимо, як воли з ярма. Таже я не можу горшечка у хаті затримати, бо все вібиваєш. А кілька я з дітьми начувала на морозі, а кілька ти лишень вікон набивси? Нічо ти не кажу, най ті Бог скарає за мене та й за діти! Ото-м собі долю в Бога вімолила... Люди, люди, не дивуй теся, бо не знаєте.

Взяла мішок на плечі та й поволіклася додому з дітьми, як пришиблена курка.

Лесь лежав на землі і не рухався.

— Але піду до кременалу, на вічний кременал піду. Раз! Такого ніхто не чув та й не буде чути. Таке вістрою, що земля здрігнєси!

І лежав і свистав завзято.

— — — — —

Лесиха повиносила все з хати до сусідів. На ніч лягла з дітьми спати у огороді, у бур'янах. Боялася п'яного Лєся, що вночі прийде. Дітям постелила мішок і накрила кожухом. Сама чіпіла над ними у сердачині.

— Діти, діти, що мемо робити? То-то-м вам постелила сьогодні на увес вік! І пімрете, то слави не збудетеси! Не годна я цього за вас відмолити...

І плакала і наслухала, чи Лесь не вертає.

Небо дрижало разом зі звіздами. Одна впала з неба. Лесиха перехрестилася.

Н О В И Н А

У селі сталася новина, що Гриць Летючий утопив в ріці свою дівчинку. Він хотів утопити і старшу, але випросилася. Відколи Грициха вмерла, то він бідував. Не міг собі дати ради з дітьми без жінки. Ніхто за нього не хотів піти заміж, бо коби то лишень діти, але то ще й біда і нестатки. Мучився Гриць цілі два роки сам із дрібними дітьми. Ніхто за нього не знав, як він живе, що діє, хіба найближчі сусіди. Оповідали вони, що Гриць цілу зиму майже не палив у хаті, а зимував разом із дівчатами на печі.

А тепер все село про нього заговорило. То прийшов він вечером додому та й застав дівчата на печі.

— Дедю, ми хочемо їсти— сказала старша Гандзуня.

— То їжте мене, а що ж я дам

вам їсти? Аді, є хліб, та й начинітеси!

Та й дав їм кусень хліба, а вони, як щенята коло голої кістки, коло того хліба заходилися.

— Начинила вас та й лишила на мою голову, бодай і земля вікінула! А чума дес ходит, бодай голову зломила, а до вас не поверне. Цеї хати і чума збояла би си!

Дівчата не слухали татової бесіди, бо таке було щоднини, і щоднини, вони привикли. Їли хліб на печі, дивитися на них було страшно і жаль. Бог знає, як ті дрібонькі кісточки держалися вкупі? Лишень четверо чорних очей, що були живі і що мали вагу. Здавалося, що ті очі важили би так, як олово, а решта тіла, якби не очі то полетіла би з вітром, як пір'я. Та й тепер, як вони їли сухий хліб, то здавалося, що кістки в лиці потріскають.

Гриць глянув нан них і злави і чо гадав: мерці і напудився так, що аж його пітоиспбав. Чогось йому

так стало, як коли би йому хто тяжкий камінь поклав на груди. Дівчата глемедали хліб, а він припав до землі і молився, але щось його тягнуло все глядіти на них і гадати: мерці.

Через кілька день Гриць боявся сидіти в хаті, все ходив по сусідах, а вони казали, що він дуже журився. Почорнів, а очі запали все-редину так, що майже не дивилися на світ, лиш на той камінь, що дав вив груди.

Одного вечера прийшов Гриць до хати, зварив дітям бараболі, посолив та й кинув на піч, аби їли. Як попоїлі, то він сказав:

Злізайте з печи, та підемо дес у гості.

Дівчата злізли з печі. Гриць натянув на них драночки, взяв меншу Доцьку на руки, а Гандзуню за руку та й вийшов із ними. Йшов довго лугами, та став на горі. У місячним світлі розстелилася на долині ріка, як велика струя живого срібла. Гриць здригнувся, бо блискуча ріка заморозила його, а

той камінь на грудях став іще тяжчий. Задихався і ледве міг нести маленьку Доцьку.

Спускалися в долину до ріки. Гриць скреготав зубами, аж гомін лугом розходився, і чув на грудях довгий вогневий пас, що його пік у серце і в голову. Над самою рікою не міг поволі йти, але побіг і лишив Гандзуню. Вона бігла за ним. Гриць борзенько взяв Доцьку і з усеї сили кинув у воду.

Йому стало легше і він заговорив скоро.

Скажу панам, що не було ніякої ради; ані їсти, що, ані в хаті затопити, ані віпрати, ані голову змити, ані ніц! Я си кари приймаю, бо-м завинив, та й на шибиницу!

Коло нього стояла Гандзуня і говорила так само скоро:

— Дедику, не топіт мене, не топіт, не топіт!

— Та, як си просиш, то не буду, але тобі би лишче, а міні однако пацити, ци за одну, ци за дві. Будеш бідити з малку, а потім підеш

у мамки жидам та й знов меш бідити. Як собі хочеш.

— Не топіт мене, не топіт!...

— Ні, ні, не буду, але Доци вже ліпше буде, як тобі. То вертайси до села, а я йду мелдуватиси. Аді, оцев стежечков йди, гет, гет, аж угору, а там прийдеши до першої хати та й увійди та й кажи, що так і так, дедя хотіли мене утопити, але я си віпросила та й прийшла, аби-сте мене переночували. А завтра кажи: може би ви мене де наймили до дитини бавити. Гай, іди, бо то ніч.

І Гандзуня пішла.

— Гандзю, Гандзю, а на тобі бучок, бо як ті пес надигає, та й роздере, а з бучком май безпешнійше.

Гандзя взяла бучок і пішла лугами.

Гриць закочував штани, аби перейти річку, бо туди була дорога до міста. Вступив уже у воду по кістки, та й задеревів.

— Мнєоца і сина і світого духа амінь. Очинаш іже-єс на-небесі і на землі...

Вернувся і пішов до моста.

Кленові листки

I

Постіль застелена полотном, коло стола на задній і передній лаві засіли куми, на краю печі рядком діти. Вони поспускали рукави, як стадо перепелиць, що спочивають, але все готові летіти. Куми зате сиділи як вкопані, лишень руками досягали хліб або порцію горілки, але і руки найрадше не рухали би ся, лишень спочивали би зігнені в кулак на колінах. Нерадо вони брали хліб і порцію. Каганець блимав на припічку і потворив з кумів великі, чорні тині і кинув їх на стелю. Там вони поломилися на сво-локах і також не рушались.

Коло стола схилений стояв Іван, господар хати і тато маленької дитини, що її охристили.

— Будьте ласкаві, мої куми, та пережійте ще по одні. Хоть це не горівка, але болото, але з мужиком то так си має: що де у сьвіті є найгірше, то він має то спожити, що де у сьвіті є найтежче, то він має то виконати...

— На то-сми рожені—відповідали побожно куми.

Як порція обійшла колію, то Іван її поставив лігма коло фляшки, бо боявся, аби не впала така маленька на землю

— А закусіт... Та й дивітси, який мене клопіт найшов у самі жнива, у сам вогонь. А я, біг-ме, не знаю, що з цього має бути?! Ци маю лишити жнива та й обходити жінку і варити дітям їсти, ци я маю лишити їх тут на ласку Божу та й тегнути голоден косов? Бо вже мов таке має бути, бо у такий час ніхто до хати не прийде за великі гроші. На тобі, Іване, дитину та й радуйся, бо ще їх мало маєш!

— Не нарікуйте, куме, та не гнівіт Бога, бо то Єго воля, не ваша.

А діти — піна на воді, щос на них трісне — та й понесете всі на могилу.

— У мене не трісне, але там, де є одно, там трісне. Жебрак аби таки не тулевси до жінки, аби не дививси в тот бік, де жінка, то би найліпше зробив! Тогди і Бог не даст...

— Куме, ви це пuste говорите, так ніколи не буде, бо люди маються плодити.

— Коби ж то люди, а то жебраки плодеси. А я тому кажу, шо ти, жебраку, не плодьси, не розводиси, як миш, ти будь контетний, як маєш на хорбаці дранку, як маєш кавалок хліба, аби-с не голоден та й як ті ніхто по лицу не лупит. Як ці три ділі маєш, та й має тобі бути добре, а від жінки гет уступиси.

— Куме Іване, дайте трошки спокки, бо жінка, як си має звичій у такім антересі, та єї не треба цього слухати, бо така бесіда не дає здорув'я. Колис иншим, ліпшим часом.

— Я вас дуже перепрошею за мою таку бесіду, але ви гадаєте, шо я за нев дбаю, або за дітьми

дбаю, або за собов я дбаю?! Біг-ме, не дбаю, най їх і зараз віфатає, та й мене з ними! Овва, ото би сми втратили рай на землі і маєтки лишили!

Куми вже не обзивалися, не перечили, бо бачили, шо Івана не переможуть і хотіли, аби скорше виговорився, бо борще їх пустить спати. Іван встав від стола, спинився насеред хати, спустив рукави так, як діти на печі, і почав до них балакати.

— Та чому не летите з мої голови? Я вам утворю і вікна і двері, гай!..

Діти засунулися на піч так, шо їх не було вже видко.

— Ади, саранча, лиш хліба та й хліба та й хліба! А відки ж я тобі того хліба наберу?! Та то би на дванацітий сніп якис раз торгнути, то би якис раз схилитиси, чо з поперека вогонь у пазуху сиплеси! То тебе кожде стебелце у серце дюгне!

Це було до дітей, а тепер він звернувся до кумів.

— А у вечір, лиш си укажеш до хати такий, як віхоть, як мийка усотаний, а вони тобі в один го-лос, і жінка і діти: нема хліба! Та й ти не йдеш, бідний чоловіче, спати, але ти тегнеш ціп та й молотиш напотемки, аби завтра мали з чим іти в жорна. Та так тебе ціп і звалит на сніп, та й так деревієш до ранку у сону, аж ті роса припаде. Та й лишень очи пролупиш, то за-раз тебе тота роса їст, бо мало те-бе біда їст, ще вона вночи тебе найде! Промієш очи та й течешси на лан такий чорний, що сонце пе-ред тобов мерькне.

— Іване, не журітси дїтьми, бо то не лишень ви; але Бог їм тато старший від вас.

— Я з Богом за барки не лов'ю-си, але нашо він тото пускає на світ, як голе в терне?! Пустит на землю, таланту в руки не даст, ман-ни із неба не спустит, а потім увес світ кричит: мужики — злодії, роз-бійники, душегубці! Зіпреси один з

другим у церкві, такий гладкий, що муха по нім не полізе, та корит та карта: Ви, каже, дітий не нау-чюєте страху Божого, ви їх самі послаєте красти,—ей, де я годен так ганьбити! А коби коло мої ди-тини і мамка і нянька і добродзей-ка ходила, коби мині люди всего назносили, то і я би, єгомость, знав, як діти вчити! Але мої діти ростут по бурінах разом з курьми, а як шо до чого прийде, отак, як тепер, то ніхто не знає, шо вони цілий день їде? Ци крадут, ци жебрают, ци пасут, а я відки знаю? Я косю ваші лани тай забуваю не лиш за діти, але за себе не памстаю! Ви би хотіли, аби я і ваші лани зро-бив і діти аби-м учив, А ви від чо-го? Так, люде, ви самі знаєте, яке наше житє...

— Знаємо, куме, знаємо, як не знати, коли самі у нім бродимо.

— Я на діти див'юси, але я не гадаю, аби воно було чемне, аби уміло доладу зробити. Я лиш за-гледаю, ци воно вже добре по зем-ли ходит, аби єго упхати на служ-

бу, оцего я чекаю. Я не чекаю, аби воно убралоси в силу, аби путерії набрало, аби воно коло мене нажилоси. Коби лиш богачь або пан утворив пащеку, а я его туда кидаю, аби лишень збутиси! А потім воно бігає коло худоби, ноги—одна рана, роса їст, стерня коле, а воно скаче та й плаче. Ти би ему завернув худобу, поцулував би-с его в ноги, бо—с го сплотив та й сумліне ті п'є, але минаєш, ще і ховаєшши від него, аби-с не чув!...

Аж почервонів, аж задихався.

— Та й росте воно в яслах, під столом або під лавов, їст кулаки, умиваєси слозами. А підросте, та й шєс воно украде, бо воно ніколи добра не знало та краденим хоче натішитиси. Дивиси, іде до тебе шандарь. Скує тебе, наб'єси, як товарини, бо ти тато злодієви та й мусиш з ним бути у змові. Та й єс злодій навіки! Але це не решта, конец ще напереді. Най би син, ваша дитина, а люцкий злодій, най би зогнив у кременалі, бо злодія не шкода! Най би! А то вони оз-

мут здоров'є та й дают до шпиталю лічити, а потім пускают письмо до віта, аби тато платив кошта. З хати вігоньют, під пліт вікидают з бебе-хами! Ідеш до віта, по руках цулуєш: «Віточку, віберіт ні із цеї кари». «Ти,—каже віт, — бідний чоловік та мож ті випустити, але яку я вігоду буду мати за твою вігоду»? Стиснеш плечима, складешси, як цізорик, та й кажеш: «Місіць вам буду задурно служити...» Так ци не так, люде, правду кажу, ци брешу, як пес!?

— Все так, цілий гатунок такий, однако-сте слова не замилили!

Іван дрижав цілий, чув на собі цілу вагу страшних своїх слів.

— Аби-сте не казали, люде, шо кранчу над головами своїх дітий, як ворон над стервом, не кажіт, люде, не кажіт! Я не кранкаю, я правду говорю, мій жель кракає, серце кранче!

Очі його запалилися і в них появилася страшна любов до дітей, він шукав їх очима по хаті.

— Бо виглядає так, що я свої діти гет позбиткував, гірше, як темний воріг. А я, видите, не позбиткував, я лишень прогорнув з-перед очий сьогодні і завтра і рік і другий і подививси на мої діти, що вони там діют. А шо-м уздрів та й сказав-єм. Я пішов до них у гості та й кров моя застигла на їх господарстві...

По хвилині.

— Якби до тої Канади не було морів, то я би їх у міх забрав та й би-м пішя з ними тудя йшов, аби їх занести далеко від цього поруганя. Я би ті моря берегами обходив...

Куми забули були за відпочинок, а тепер собі нагадали, борзо повставали і пішли.

II

Рано.

Діти обідали на землі, обливали пазухи і шелестіли ложками. Коло них лежала мама, марна, жовта і бгала коліна під груди. По чорнім,

нечесаним волоссю спливала мука і біль, а губи заціпилися, аби не кричати. Діти з ложками в роті оберталися до мами, дивилися і знов оберталися до миски.

— Семенку, ти вже наївся?

— Вже — відповів шестилітній хлопець.

— То озми віничок, покропи землю та й підмети хату. Мама не годна хилетиси, бо дуже болит усередині. Не кури дуже!

— Уступітси, бо через вас я не можу замітати!

Мала звелася і поволіклася на постіль.

Семенку, а тепер файно вмийси, і Катруся і Марія най си вмийот, і побігни в збанок води начерпнути, але не впадь у керницю, не хилейси дуже!...

— Семенку, піди та нарви огирків у решето, аби мама в горшку навасила, бо я вижу, шо буду слаба, та не будете мати шоз хлібом їсти. Та й

нарви кропу і вишневого листя. Та не сотай огирчине, але рви попри саме било...

— Семенку, здойми з гредок сорочки, аби-м полатала, бо ходите чорні, як ворони.

Семенко все бігав, все робив, що мама казала, і раз-по-раз потручував молодші сестри і казав, що дівки не знають нічого, лишень їсти.

— Вони ще малі, Семенку, як віростут, та й будуть тобі сорочки прати.

— Я си найму та й там міні будуть сорочки прати, я їх не потребу.

— Не тішси, дитинко, службі бо нераз будеш свої дни оплакувати.

— Аді, дедя зросли у службі та й нічо їм не бракує.

— І ти зростеш у службі, аж шкіра буде тріскати від того росту. Але ти, Семене, не балакай, але збирайси дедиви нести обід. Він

дес такий голодний, шо му си очи за тобов продивили.

— Я мусю дедиву палицу брати, аби від псів обгонитиси.

— А як загубиш, та й буде дедя нас обоє бити. Та не йди просто-волосий, але озми хоть дедів капелюх.

— Тот капелюх лиш на очи паде, шо не видко дороги.

— Вімий збанок, та й сип борщу!

— Ви мене не вчіт кільки, бо я знаю.

— Семенку, а дивиси, або ті пси не покусали...

III

Дриботів ногами по грубій верстві пороху і лишав за собою маленькі сліди, як білі квіти.

— Фіть, заки я зайду, то це сонце мене поредно спарит. Але я собі заберу волосє, так як жовнір та, й буде міні ліпше йти.

Поклав обід на дорогу і збирав

волоосся на верх голови, аби приложити його капелюхом і виглядати, як обстрижений жовнір. Очі сміялися, підскочив і покотився даліше. Та волосся з-під широкого капелюха зсунулося на потилицю.

— Це пустий капелюх, най-но як я си найму, та я тогди собі капелюшок...

Лишень облизався. Пройшовши шмат дороги, він знов поставив обід на землю.

— Я змалюю собі велике колесо із шпичами.

Сів насеред дороги в порох і обводив довкола себе палицю, потім рисував проміні в колесі. Далі зірвавсь, перескочив поза обод і побіг дуже зрадуваний.

До кожних воріт закрадавсь, зазиравав, чи нема на подвір'ю пса і аж тоді борзенько перебігав. З одного обістя вибіг пес і пустився за ним. Семенко співорив, зверещав і сів з обідом. Палиця також впала на дорогу. Довгенько скуле-

ний сидів, чекав пса, аби кусав. Потім зваживсь подивити і побачив над собою чорного пса, що спокійно стояв коло нього.

— На, на, ціган, на кулеші, але не кусай, бо болит дуже та й штроф твій газда буде платити. Та він тобі ноги поломит за тот штроф.

Шипав с платка кулеші, метав псові по куснику і сміявся, що він на воздусі хапає. Пес мав отворену морду і він собі рот отворив.

— А ти чій, шибенику, шо пси по дорогах годуєш, а в поле шо понесеш?

І якась жінка гугнула його в шию.

— А-як, ви ще бийте, як пес хотів мене роздерти!

— А ти чій, такий чемний?

— Я—Івана Петрового, але мама мали дитину та й слабі, а я мусю нести обід, а мене пси кусають, а ви ще б'єте...

— Ой, яке я тебе біла... Кудаж ти несеш їсти?

— Дєдєви несє на лан коло ставу.

— Іди зо мнов, бїдо, бо я також несє тудаж обїд.

Пїшли разом.

— А хто обїд варив?

— Мама варили, бо я ще не вмїю, а Марїя і Катєрина ще менші від мене.

— Та не слаба мама?

— Чому не слабі, так си кочєют по землї, так стогнут, шо аж! Але я за нїя роб'ю...

— Ото, ти робїтник!

— Ви не знаєте та й говорите пустє. Ану запитайтєси мамї, який я розумний! Я оченаш знаю цілий...

Жїнка засмїялася, а Семенко здвїгує плечима і замовк. За ним бїг пєс, а він нїбито кїдав йому кулєші і загулював їти за собою.

ІУ

Три дні опїсля.

Посерєд хатї сїдїв Семенко і

сєстри і корито з малєнькою дитиною стояло. Коло них миска з зелєними, накришєними огїрками і хлїб. На постелї лежала їх мама, обложєна зелєними, вербовими галузками. Над нею сипїв рїй мух.

— Понаїдайтєся та й тихо сїдїт, бо я понесє дитину до Василюхи, аби поплекала. Дєдєя казали, аби нести рано, вполуднє і надвечїр, а увечїр вони самї вже прийдут.

— Семенку не переломи дитину.

— Я гадав, шо ви спали. Дєдєя казали давати вам студєної води і булку їсти. Марїя така чємна, шо вона тоту булку уфатила і вкусила вже раз. Але я набив та й відоймив! Метє їсти?

— Не хочє.

— Дєдєя зсукали ще свїчку та й казали, шо як би-стє умирали, аби вам дати у руки і засвїтити. Коли я не знаю, коли давати?...

Мама подивилася великими, блискучими очима на сина. Безодня смутку, увєсь жаль і безсильний

страх зійшлися разом в очах і разом сплодили дві білі сльози. Вони викотилися на повіки і замерзли.

— Дедя рано в хоромах також плакали, так головов до одвірка лупили! Заплакані взєли косу та й пішли.

Взяв дитину і вийшов.

— Семенку, аби с не давав Кат-рєю і Марійку і Василька бити мачусі. Чуєш? Бо мачуха буде вас бити, від їди відгонити і білих со-рочок не давати.

Я не дам та й дєдеви буду ка-зати.

— Не поможе нічо, синку мій най-миліший, дитинко моя найзолотіща! Як віростеш, аби-сте си ме-жи собою дуже любили, дуже, ду-же!... Аби-с помагав їм, аби-с не давав кривдити.

— Як я буду служити та й буду дужий, то я їх не дам, я буду до них щонеділі приходити.

— Семенку, аби-с просив дєдю,

шо мама наказувала, аби вас любив...

— Їжте булку.

— Співай дитині, най не плаче.

Семенко хитав дитину, але спі-вати не вмів. А мама обтерла до-лонею сухі губи і заспівала.

У слабім, уриванім голосі вили-валася її душа і потихеньку спа-дала межі діти і цілувала їх по головах. Слова тихі, невизраїні го-ворили, що кленові листочки роз-віялися по пустім полю і ніхто їх позбирати не годен і ніколи вони не зазеленіють. Пісня намагалася вийти з хати і полетіти в пус-те поле за листочками...

Басараби

Тома Басараб хотів повіситися у кошниці в саме полудне. Але Томиха наробила зойку, всі сусіди покидали ціпи з рук, всі сусідки повилітали з хорім і прибігли на Томино обійстя. Відважний Антін, той, що тягнув зуби по шустці, заліз у кошницю і Бог знає, як він там собі порадив, але Тому витягнув, що ще дихав. За той час ціле подвір'я заповнилося людьми і дітьми. Вони стояли і дивилися з великим страхом.

— Та чого стоїте, як на заводах, та допоможіт мині его занести до хати. Оце раз дурний нарід—гадаєш, шо ті вкусит?!

Тому занесли до хати, а товпа вийшла за ворота і почала судити по-своєму.

— Басараби знов зачинають віше-

тиси, не мають гаразду в голові.

— Та лиш тому три роки, як Лесь затегси; Господи, яка тогди буря зірвалася! Мині з хати цілий прицілок урвало.

— Басараби мають вже до себе, що тратєси один за другим.

— Я пам'ятаю, як повісивси Николай Басараб, потім за ним стратився Іван Басараб, а ще не минуло було рік, а вже одного досвітка на маленькій вишенці зачепивси Василь. Обтрєс із неї увес цвіт, мав повне волосє того білого цвіту. То вже три, а я ще рахуюси молодий чоловік,—мині може є, а може ще нема трийціть і п'єть років.

— Ти пам'єтаєш це, а я темлю, як на бантині повис їх прадід. Богатир був теменний, гроші сушив на верєни і пішя ніколи не ходив. Мав такого чорного коня, шо браму перескакував і канчук все мав

коло себе. То вповідали люди, що він гонив людей на панщину і тим канчуком м'єсо рвав на людех. А одного ранку розійшлася чутка, що старий атаман висит на бантині. Я ще малий був, але так як сьогодні вижу цару народа на єго подвірю. Як єго відтели і несли до хорім, то такий був страшний, що жінки зі страху плакали. А хлопи нічо, лишень казали: «О, вже не меш із нас шкіру кавалками здоймати, вже ті тот вісадив на бантину!» Потім у день, чи в два дни така звіялася буря, такі вітри подули, що дерево з коренем віривало, а хатам здоймало верхи...

— Та показують люди ще на старій могилі гроби Басарабів. Вони були ховані за окопом, не на самім цвинтарі. То є тоті гроби і за старим і за новим цвинтарем, а все самі Басараби там ховані.

— А ви ж гадаєте, що піп та має

право такого ховати на цвинтарі? Аби давав цілий маєток, то не можна. Вітки такого проклетого пхати mezi людьми!?

— Но, но, тепер Басараби пускають голови в долину. Такі будуть ходити чорні та невеселі.

— Коби цес не нотгнув за собов білше, бо то їх всіх пазит. Дивиси, один стративси, дивиси, а то десіть їх наставилоси. Вони всі зчеплені докупи. Біда їх всіх на однім мотузку провадит...

— То до сємого коліна буде їх так душити, а як семе коліно мине, та й нема моци вже. Дес котрис добре заслуживси перед Богом. То кара, люде, сему кістку аж карати! Бог немає гіршої кари на землі...

— То видко по них, що їх Бог карає. Бо і маєтки їм дає, вони богачі, і розум їм дає, а нараз все забирає та й вісаджує на бантину.

— Таже лишень треба подивити-
си на їх очи. То не очи, то така
чорна рана в чолі, що живе і гниє. У
одного таке око, як пропасть, пог-
лене та й нічо не видит, бо то око
не до видіня. А в другого воно од-
но лишень живе, а решта коло него
камінь: чоло камінь, лице камінь,
все. А цей Тома, ніби він дививси
коли на чоловіка, як варт? Око ні-
би на тебе справлене, а само ди-
виться дес у себе, дес у глибінь
безмірну.

— Дивитси око на тот давній
гріх, що за него їм кара йде. Він
там у них усередині покладений,
аби всі дивилиси на него і аби
спокою не мали, аби була кара.

— Цесі Басараби то на покаяніє
людске родеси і богатіют, і душу
губ'є.

— Тежкий гріх мають у свої фа-
мільї і мусє вго доносити, хотьби
мали всі піти марне!

— Гріх, люде, гріх, він не минає,
він має бути відкуплений! Він пе-
реїде на дитину, він зійде на ху-
добу, він підпалит обороги, градом
спаде на зелену ниву і він чоло-
вікови душу озме і даст на вічні
муки...

Жінки слухали і мало не хрис-
тилися, діти посідали поміж ними,
а хлопи ще довго балакали за грі-
хи і поцделися вкінці до корчми.

II

Всі Басараби зійшлися до Семе-
нихи Басарабихи, бо вона була
найстарша і найбогатша в їх роді.
Тому також привели. Семениха на-
лагодила їди і пиття і обсадила ве-
ликий стіл кривними, а Тому пок-
лала на чільне місце.

— Тодоско, не плачь вже, бо до-
ста вже з тебе, бери та сїдай та
тішмоси, шо-смо всі вкупці. Сїдай,
роде мій, най з тобов все щестє
сїдає. Куби був Семен, то би він

вас знав просити і присилувати. Николаю, а чи пам'ятаєте, як вам флешку з горівков розбив на голові і пироги вікинув псам, що-сте не хотіли з ним пити!»

— То не було, бабо, жертву з дідом, або гинь або пий!

— Я до тебе, Томо, нап'юси, бо-с міні наймиліший! Най си вп'ю! Баби не багато треба, аби засьпівала дівочкої... Ей, Томо, Томо, зоби-м у твоїх роках учинилася! Гай, пий, не пускай очий під стіл. Коби ти очі не пускав удолину, але вгору, то лекше би твої душі було. Пий до вуйка Николая...

Вона стояла перед столом висока, сива і проста. Очі мала великі, сиві і розумні. Дивилася ними так, якби на цілім світі не було такого кутика, аби вона його не знала і, закотивши довгі, білі рукави, не зробила в нім того, що порядна господиня робить, аби вона не спря-

тала, не прихарила і не звела всего до порядку.

— Бабо, у вас добре і їсти і пити, бо хоть ви мовчите, але очі ваші просе.

— У мене таки так, я очі маю, аби сміялися, аби жартували. Я не маю їх, та й мама їх не змалювала, аби плакали. Коби ви із своїх очий прігнали тоту мраку чорну, шо вам світ затемнюе. У моїх очах є моїдіти, є моє поле і моя худоба і моїсто-доли та чого їм застелюватиси жу-рою? Як прийде жура, а я віплачу-си, зарумаюси, та й обітруси.

— Не кожда натура однака, бабо. Є така, шо хоть ти її медом годуй, хоть її у найкращу весну пусти на зелене поле, а вона плаче.

— Ей, Басараби, Басараби! У вас нема дітий, у вас нема нивки, ани худобинки! У вас є лишень хмара і полуда і довгий, чорний чупер, шо вам сонце закрив. А

Бог вас карає, бо ви маєте на Єго сонце дивитися, ви маєте дітьми тішитися і зеленим колосом по веселім лиці гладитися. Томо, та бо бери, не гнівайся на бабу. Баба тебе до хресту носила, баба плакала, як тебе до войска виріжели, баба на твоім весілю кісточками до купи дзоркала. Баба вам не воріг. За то, що душу хотів-єс загубити, за то я гніваюся на тебе. Але вперед зіжте, шо-м вам понаварювала, бо я задурно не хочу робити, а потім будем говорити.

— Роде мій чесний та велишний, тішуси тобов, як не знати чим, шо мене не забуваєш, шо мене любиш і за моім столом п'єш та файні слова говориш!

По гостях мигнула ясність щастя, як часом сонце замиготить по чорнім, глибокім ставі. Всі очі піднеслися і справилися на бабу.

— Ий, Басараби, аді аді, кілька очий, сам— саміський сум і туск!

— Бабо, не кажіт так, бо ми всі такі контетні вашими словами, як коли би-смо вино солодке пили. Ми би вас, бабо, брали по черзі до хаги, аби нам з вами весело було.

— То я, стара, маю вам хати звеселювати? А ваші ж жінки де, а вони не цвितут? А вони вам сорочек невіщивають, а вони дітям вашим голов не миют? Ви не видите нічо, не видите, бо - стє сліпі. Бог вас покарав сліпотою...

— Бабо, ану ж ми повстаємо та позакурюємо собі люльки, бо чого ми будемо сидіти за столом, як трунок нічо не приймає?

— Вставайте, вставайте та куріт, а я седу собі коло Томи, та буду єго питати, шо таке тежке пригнітило єго душу...

III

Тома—чоловічок маленький, сухий, з довгим, чорним чупром, що спадав лагідними, гладкими пасма-

ми на широке чоло. Очі темно-карі блукали під чолом, як по безкраїх рівнинах і дороги по них знайти собі не годні. Лице смагляве, застрашене, якби діточе. Він висунувся з-поза стола і сів коло баби Семенихи.

— Розповідай же нам, Томо, чого тобі так тяжко на світі жити, чому ти хочеш покидати свої діти, свою жінку та й рід? Не встидайся але вікажи свою їдь, що тебе їст, та може ми що тобі порадимо або поможемо?

Всі звернулися до Томи.

— Кажі, кажі, кє затаюй нічо, та тобі лекше буде.

— То нема шо тайти—відрік Тома, —я таїв доки міг, а тепер всі знаєте.

— Та нічо не знаємо, ти скажи, бо як не скажеш, то ми будемо гадати, шо жінка тобі зла, або діти не вдалиси, або ми тобі догорили. Та й оба-чіне май над нами. Ти знаєш, шо як один у наші фамілії стратитси, то зараз другого за собов тєгне. А може межі нами вже такий, є, шо, як вчув за твою при-

году, та вже надумав і собі стратитиси?—сказав сивий Лєсь.

Басараби як винуваті поспускали очі в долину.

— Тодоско, та будь же тихо, не плачь, не плачь...

— Я не знаю вітки і як, але то такі гадки приходе, шо не дають спокою. Ти свої, а гадки свої, ти продираєш очі, аби нагнати їх, а вони, як пси, скавуле коло голови. З добра, люде, ніхто не закладає собі воловід на шию!

— А як тобі подієси така завороть у голові, та чому ти жінці не скажеш, чому до церкви не підеш?

— То пусте, бабо, як вони обсе-дут, то вони не пусте мене кроком від такого місца, де вони гадають мене прив'єзати. Якби ви знади! Вони мене так зв'єжут, шо на світі таких ланців нема, аби так глибоко заходили всередину. Та й

чую, як дзоркоте коло мене... Дзорк, дзорк, дзінь, дзінь... Як зачнут дзінькати, то голова тріскає на четверо, а вуха дес так утворююцца, як рот, і так любле слухати той бренькіт. Я вночі обернуся та затулю одно вухо, а друге, а друге так розтвараєцца, що міні кости в голові тре. А я накриюся подушков, а воно по подушці тими ланцама лупит. Та й ніби каже, ніби лопатаю легонькою в саму голову слово суне: «А йди ж, а йди ж, зо мнов так тобі буде добре, добре». А я ймуся за постіль та так тримаюся, що м'єсо в руках так тріщит, якби живе розтегав...

— Та чога ти таке кажеш, та чога ти таке нагадуєш? — крикнула на Тому його жінка.

— Ти не страхайся, жінко, бо тепер вони від мене відвернулися гет, міні так лехко, якби-м на світ

народивси. Але я вам хочу уповідати, яка то мука є у того, що трагитси. Такий чоловік аж має бути спасений! Бо ще за його живота з него нечисте душу вікопує, отаки отак, шо вікопує. Рве тіло, кости розважує, аби собі до душі такі дучки поробити, аби єї відти вібрати. Яка тото мука, який тото страх, яка тото біль, то за такі страждуваня дав би собі ногу або руку відтєти!

— Та як воно тебе по ночах пазит, де воно тебе ловит?

— То чути наперед, шо воно прийде, та й воно не питає ні дня, ні ночи, ні сонца, ні хмар. Отак встанете рано, помолитесь Богу та й йдете собі на подвірє. Станете на порозі та й закаменієте. Сонечко світит, люди вже коло хатів вікрикують, а ви стоїте. Чога стоїте? А стоїте того, шо шос вас у голову дюгнуло, з боку і не дуже легонько. А з голови йде до горла, а з горла в очи, в чоло. Та й вже зна-

єте, що дес із-за гір, із-за чистого неба, ще з-позаду сонця припливе чорна хмара. Ви не годні сказати, вітки ви знаєте, що вона прийде, але зо три дні ви наслухаєте єї шуму, як вона залопотит попід небо. Та й пускаєте увес розум за нев, він біжит від вас, отак як пастух вівці лишит, отак до-знаку ви лишестеси такі самі, а страх такий великий, що боїтеси одно слово сказати. Заціпит вам зуби та й чекаєте.

— Я знаю, Томо, я розумію, якурат воно так, — сказав Ніколай Басараб.

— Николаю, ти здурів, чи шо тебе напало?!

— Я лишень так...

Басараби поглянули недовірчиво на Николая і замовкли.

— Люде, ви не страхайтеси, шо

Тома вповідає, бо як він вам розповіст, то вже мете знати, як воно цукавси до хрестенина. Бо то дес ваш ще прапрадід воював з турками та вбив семеро маленьких дітий, наткнув на спис так, як курет, та й его Бог покарав, бо він зараз покинув воювати і ходив з тими дітьми тринадцять років. Ніби не ходив, бо то погнило, але все носив тей спис і єму вігледало, шо він тоті діти носит. Та й відси пішла кара на Басарабів. То ще як я йшла за Семена, та мої мама мині повістували за це та й не радили йти. Та той гріх за тоті діти ви покутуєте, але то межі вами десне-дес прокидаєси. Не кождий Басараб носит той гріх, лиш Бог одпому котромус кладе его в сумліне. Та тому не нануджуйтеси, а шо Тома каже, то ві собі затемте, як то гріх грасує, доки не відкуплений. Бо тіло все перебуде, по

нім нічо не пізнати, але сумліне точит. Та то видко на дереві, на такім великім, шо хмар досегає. Розколеш єго, а там сама червочина, червака не видко, ніколи не вздрите, а сточене раз коло разу. То так сумліне точит з рода в рід.

Сумліне точит, а то кара над усіма карами.

— Та розкажуй, Томо, як воно тебе точит? Не поможе нічо, треба віслухати.

— Воно точит, але не каже за шо, бо якби я вбив або підпалив, то воно видит, але я неповинний, а воно карає. Та як така хмара злопотит по небі, та й тогди приходит сам чес, аби тратитиси. Йдете коло води, а вона вас тєгне, так пулує, як обіймає, як по чолі гладит, а чоло таке, як грань, як

грань. Таки би-сте у ту воду, як у небо скочили. Але десь відкис вінирає в голові слово: тікай, тікай, тікай! І гонит вас стома кіньми від тої води, забирає всю пару з грудий, а голова розскакуєси, бо дуріє. Аж тепер дуріє. Глипнете на вербу, та й вас знов зіпре. Руки такі чинєси веселі, аж скачут; та й без вас, без вашої причини, самі таки. Хапаютси за галузе, пробуют, моцуют, а ви от-як на боці стоїте, от-як не робите ви, лишень руки. Та й знов надбіжит слово: тікай, тікай! Руки обсипаються вогнем, падут як усушені, та й знов тікаєте. Як кого на очи побачите, або жінку, або дитину, а воно так-же кричит: тікай. Але і говорит до них і смієси, а все то так, якби не я говорив, і тручєє там, де нема людий. Приходит до такого, шо вам нагадуєси така грушка, шо ще, як-сте дитиною були, та виділи-сте

єї. Де який клинок, де який гак, де яка бантина, все вам нагадаєси. То гонит воно чоловіка у тисячу боків нараз, а не знати куди йти. А потім лишит, нараз лишит. Мине година, або й дві, або й день, та й знов приходить. Серце застигає, очі так плачут, так плачут, що вікапуют. Але ані сліз не видко, ані плачу не чути. Та й провадит вас знов, та й мордує наново. Я нераз віпивав цілу квартиру горівки і пролигав одну перчицу за другов, аби перегризло, але нічо не помогало...

— А вчера, то мене вже так придушило, шо-м стратив гет розум, і очі, і руки. В саме полудне прийшло. Як прийшло, та й показало бантину у кошниці. Кожду кріпку на ній показало, кождий сучок. Та й таки-м не спиравси, бо не було куда, лишень відмотав-єм воловід від ясел, та й заліз у кошницю. То так спокійно мині було, так лехко,

шо я замотував той мотуз і пробував-єм, ци добре держит і все знав-єм, як треба за шмуток зробити, як зависоко підтегнути. Я сегодни дивуюси сам, як я так супокійно івесело тративси. Але тепер мині, Богу декувати, відійшло і такий-єм рад рад...

Басараби якби піснули у дубовім сні.

— Гріхи, люде, гріхи, треба Бога просити.

— Докторі кажут, шо то така нерва є, шо вона так хорує, якби й чоловік. Вона десь є в чоловіці, то вона розум відбирає, як заслабне.

— Ей, шо докторі знають!...

IV

— Мой, а вїдїт за Николаєм, де він пішов? — сказала Семениха.

Басараби здригнулися, жаден не рушився з місця. Покаменіли.

— Та відіт за Николаєм, кажу ...
Де він пішов?

Жінки заголосили. Басараби позривалися і гурмою вийшли надвір.

— Тихо, тихо, хто знає ще, не робіт крику...

Л А Н

Довгий такий та широкий дуже, що оком зідрітине можна. Пливе у вітрі, в сонці потопає. Людські ниви заливає. Як широкий довгий невід. Виловить нивки, як дрібоньку рибу. Отой лан.

Зісхле бадилля бараболі шелестить на нім. Під корчем мала дитина. І хліб іще і огірок та й мишина. Чорний сверщок дотулився ніжки та й утік. Зелений коваль держиться подалеки. Мідяна жу-желиця борзенько оббігає дитину.

А воно плаче за шелестом бадилля. Та й звернулося і впало. Впало ротом до корча. Б'є ніжками, дуже пручається і поволеньки синіє.

А посеред розкопаних корчів спить мама. Як рана, ноги, бо покалічені, посічені, поорані. Прив'я-

Седу я коло вас, та побалакаю з вами, а жінка най варит вечерю. Вона в мене, друга, молода і годна, як схоче.

— А це в мене перша, уже п'ятьдесят років, як за мною, та тепер здуріла, та поховаю я її дес на роздорожу, бо розум свій загубила під колесами. Доки ще з фіри виділа наше село, то плакала та звоза тікала, та невістки здоганяли, а як не вздріла вже свого села, то заніміла. Та сидит отут німа межи внуками...

— Бадю Даниле, не дивуйте! Вона лишила слова свої на вікнах та на золотих образах в свої хаті, то вони, як пташечки, б'ються по порожні хаті, як сироти. Молитви щебечут по вуглах, а баба без них німа буде... А підіт ви до великої хати та перед світим Николаєм проведіт її молитву; може народитси в ні слово.

То оба старі затягнули бабу перед образи і голосно говорили молитву. Та баба мовчала.

— Загубила вона свої слова коло

своїх світих та й там їх відшукає.

Знов на приспі.

— Не моє діло питати, але чого ви кованими возами та вороними кіньми та з дітьми молодими землею свою покинули?

— Бадю Семене, на вороні коні на вози ковані я склав свої діти, аби їх на наругу не подати. Як попа з попадею скували та повезли в гори, як професора взели вночи Бог вість куда, а віта повісили серед села і поклали жовніра, аби хто не поховав, то я відрікси землі та й кров свою наклав на ковані вози, аби ніхто її не споганив. Царь православний, а ми православні, та й зрада. Це раз; а другий раз—москаль іде і сонце залєгає. І Хіна і Сибірсь та дикий нарід з цілого світа; старих ріжут, молоді жінки гвартуют та цицки відрубуют, а малі діти ведут у колію та розкидают по пустих землях у далекім царстві... Та вікна в селі посліпли, а дзвони заніміли. Кара божа спустиласи на нас за

гріхи цілого світа. І від тяжкої руки Господа милосердного я пробував кров свою, діти мої, забрати в мир хрещений.

— Кличут вечєрїти, Даниле, а Бога не гнівїт своїм нерозумним жалем.

*

— Їжте та досєгайте ви, птахи, що летите, не знати куди. А ми, Даниле, оба покушїймо цеї гиркої та може старї нашї плечї від землі відвернутси вгору.

Вечєря немила була нікому, лиш оба діди попивали горїлку та також страви не брали в рот.

Дїт ви діти, спати із своїми дїтьми, най вам Бог яснї сни намалює, а ми старї ще побудемо.

— Даниле, коби-сте не гнівалиси, то я би шо-с сказав вам.

— Я розум і гнів лишив на своїм подвір'ю; можете мене і вїбити, бо я, видите, старий птах та без гнізда.

— Старий птах най гнізда старого не покидає, бо нове збудувати вже не годен. Бо лїпше, аби єго голова у старім гнізді застигла, як у яру при чужї дорозї.

— Правда, Семене, правда, за це слово я вам декую...

— Та куда ви си вїбрали? За панами і за жидами? Цїсарь має для них касу отворену, а вам каса заперта. Як увїдете у чужий язик, у великі студенї мури, то доля розфурєє вас по камїню і лиш снити си вам буде наша красна земля, а руки закостенїлі будут з непам'єти сїяти на смїх панам, що снацїрюють, яру пшиницу по камїню. Бог не прийме вас до себе з того камїня, але вїде перед свої ворота, як вас уб'ють на нашї землі. Вертайтиси на свою мнєконьку землю, а там буде вас Бог благословити і на шибеници...

— Грїшний я, Семенку, грїшний перед Богом і перед вами. А то в мене ниви, як вївці добре годованї, чорнї та кучєрєві. Я зараз завер-

таю вози до схід сонця, аби Бога не гнівити...

— Наше діло з землев; пустиш єї, то вона всю силу з тебе вігортає, вічерпує долонями твоєю душу; ти припадаєш до неї, горбишси, вона з тебе жили вісотує, а за то у тебе отари, та стада, та стоги. І вона за твою силу дав тобі повну хату і дітий і внуків, шо регочутси, як срібні дзвінки, і червоніют, як калина. Не йди, Даниле, з панами та з жидами, не шукай царя, бо тобі царя не треба; все якис прийде до мужика, аби податок брати...

— За ваше слово, Семене, най вам Бог даст усе найліпше; я вертаю додому, най си діє Божа воля.

Та й баба Марія заговорила:

— Ідім, Даниле, додому ідім!

— Ат сука баба, як вішло на єї, то зараз заговорила!

— А тепер пиймо на «будьте здорові»; дай Боже, аби-м лиху году ну перебули, а як пірємо, аби наші кости зогнивали в наші землі.

І пили оба діди, та й стара баба з ними, та співали. Баба сиділа всередині та кріпко обіймала обох руками та проводила пісні:

Лишень моя мила,
Як голубка сива,
Вона спати не легла!
Дитину колише,
Дрібне листє пише,
З буйним вітром розмовляє...

Та так вони співали до зорів, а на зорях ковані вози заклекотіли і Данило вертав додому.

А як сонце сходило, то оба діди прощалися, цілували себе в чорні руки, а червоне сонце кинуло їх тіні через межі далеко по землі.

ВАСИЛЬ СТЕФАНИК — СПИВЕЦЬ СЕЛЯНСЬКОЇ ДОЛІ.

Коли Іван Франко зрушив застоялу нетеч на галицьких облогах і над сонним Галичем засурмила пісня „Каменярів“, тоді почали будитися нові таланти, яким міцна каменярська пісня дала силу слова і тверду неугнуту волю, стати на службу своєму народові. Наступала під діянням Шевченка духовна спаяність розмежованих віковими кордонами земель Володимир і Ярослав і за оформленням мови приходило теж і оформлення національно - політичне. „Кобзар“ і „Мойсей“—ці два вогненні стовпи, показали шлях у майбутнє та утвердили в вірі тих, які вже вірили і приєднали для великої ідеї нові мільйони неофітів.

Як за Шевченком вставала нова плеяда носіїв рідного слова над Дніпром, так і над Дністром закликала „Молода Муза“ сівачів, що мали на розорані Франком облоги кипути добірне зерно. І коли Франко мусів придавити в собі лірика, щоб на літературному пустарі

дати всі поетичні жанри, а зокрема дати зав'язок і науковій і громадсько-політичній роботі, бо за такою роботою кричало життя, то його перші епігони вже не потребували цього робити, бо ділянки літературно - наукової праці були відкриті, а дороги намічені й позначені. Франко мусів відкривати й заповняти всі ділянки, мусів устрявати з боєм у політичне життя й за те сидіти в арештах, мусів ставати на бій з невіжим і дезорієнтованим власним громадянством і за те терпіти обиди й опльовування від своїх і аж по довгих стражданнях довів те громадянство до прозріння і національної свідомости.

Таким чином для епігонів він промостив своїм каменярством шлях, по якому вони вже легше могли йти далі. Не дивниця, що і Богдан Лепкий, і Іван Семенюк (Марко Черемшина), Лесь Мартович, а в першу чергу Василь Стефаник — усі вони могли будувати свою творчість на одному поетичному жанрі, а не розсипатися на дрібний розмінний гріш. Усім їм, за невідкличним постулятом сучасности, відкрив Франко той шлях-у літературу й науку і мусів за те заплатити поспіхом у власній роботі, браком часу на викінчення й закінчення солодкої творчости в одному вибраному жанрі.

Коли говорити про вибраний жанр, що Стефаник мусить прийти як перший до нашої уваги. Його тематика пішла по лінії проблем галицького зубожілого села і він тільки ту одну тематику розробляв у прекрасні плястичні деталі, складаючи за весь свій вік один великий епос твердого мужицького життя, якого він раз на завжди залишився в історії української літератури справжнім Гомером.

Часи змінюються і змінється в суспільстві естетичний смак до літературних творів. Сьогодні ми переживаємо може далеко трудніші моменти нашого історичного буття, яке вимагає вже іншого тону й іншого смаку, але ж краса Стефаникового слова, його ляпідарність, конструкція його новелі, глибинність динаміки, експресія й непомірна пластичність малюнку та релієфність силуетів залишаться навки в нашій літературі наскрізь оригінальними й неповторними.

Нам не можна забувати, що всі новелі Стефаника—це автобіографія твердого (як кремінь) галицького мужика, який пів тисячки літ жив рабом у чужій займанщині і видержав Він переніс усі лихоліття, кріпацтво, панщину, голод, пошесті, безпросвіття, але не затратив свого образу, ні своєї мови, ні, що найваж-

ніше, непомірної любови до своєї землі. Він, як той мітичний Антей, тільки тому жив, що любив свою землю і ніс її в пазусі. Це ясно бо народ доти живий, доки в нього під ногами рідна, прадідня земля. Народ без своєї землі, що перекотиполе в степах... І Стефаник того великого мужика вірний праобраз...

Василь Стефаник народився, як селянський син, 1871-го року в селі Русові, Снятинського повіту, в галицькій землі. Сільську школу покинув у Русові, відтак учився в Снятині, де закінчив 4 класу і перейшов до гімназії в Коломиї. Матуру здав у Дрогобичі і перейшов у Краків, студіювати медицину.

Сам походив з багатого роду, але до села й селян мав глибокий сантимент. Великий вплив на формування душі мала його мати, яку просто обожав, а зокрема сестра Марія. Обом їм дав він свою поетичну дань у новелі „Вечірна година“. Зі студій на університеті нічого не вийшло, бо показалося, що медицина до його вдачі зовсім не підходить та ще й тому, що муза покликала його на зовсім інший шлях. Наслідком цього мусів на якийсь час розійтися з батьком, який докоряв йому за те все.

1888 р. пізнається письменник з донькою о. Кирила Гаморака Ольгою, з сусіднього села

Стецеві і 1904 р. жениться з нею, але після десяти років вона вмирає, залишивши йому трьох синів. Подружжя було дуже щасливе, але коротке і вдруге він уже не женився.

Тимчасом батько еднається з сином, дає йому 18 моргів землі і Стефаник залишається до смерті серед селян, як господар, великий мужицький психолог і співець селянської долі

Від 1908 до 1918 р. був послом до австрійського парламенту. Цілий цей час посвятив він культурній роботі й невичерпній обороні селянських інтересів перед усіма інстанціями. Ціле Покуття знало його як свого опікуна і вчителя. 1895 р. заізнався він з великим поступовцем-демократом, поляком Вацлавом Морачевським. Це був лікар і хемік і висококультурний чоловік, зокрема прекрасний знавець мистецтва та світової літератури. Він утврдив Стефаника в його письменницьких починах. У Кракові познайомився з передовими польськими письменниками: Тетмаєром, Виспянським, Бжозовським, Пшебишевським, Каспровичем, (це т. зв. „Молода Польща“), а передовсім з В. Орканом, який по характері своєї творчості мав і деякий вплив на Стефаника. І так ще 1897 р. появляються два перші оповідання Стефаника. „Стратився“ і „Діти“: (доля рекрута і доля старого діда, якого

не шанують його власні діти). В 1899 р. появилася в Чернівцях перша збірка новель „Синя книжечка“, де блиснув гарячим промінням талант письменника. Морачевський почав друкувати теж Стефаникові незвичайно оригінальні новели в польських перекладах у журналі „Жице“. Далі у „Віснику“ заговорив з ентузіазмом Франко і Стефаник виріс у повну велич справжнього жанрового письменника, на якого звернули теж пильну увагу чужинці (чехи, німці). Далі пішли другі збірки: 1900 р. „Камінний хрест“, 1901 р. „Дорога“, а далі „Кленові листки“, „Моє слово“ 1905 р. остання збірка „Земля“ 1926 р. Всі твори видали в збірному виданні „Українське Видавництво“ за редакцією Юрія Гаморака у Львові, 1942 р.

Як це буває в житті великих людей, так і в Стефаника були теж свої життєві „тяжкі моменти“: порізнення з батьком Семеном, смерть матері (1900) і сестри Марії, смерть дружини, а коли вмерли його найкращі друзі Черемішка 1927 р. і Левко Бачанський, великий громадський діяч 1930 р. та ще й в нього самого наступив параліч, Стефаник залишився в повному осамотненні. Він помер 7-го грудня 1936 року у Русові і там похований.

В творчій роботі від 1897 до 1901 бачимо

його міцний зрив угору. „Пишучи новелі, він гарячкував“—каже його біограф Юрій Гаморак. І в цьому часі він „написав дві третини своїх новель і цінне своєю вартістю листування“. (Твори, 1942, спроба біографії, XXIV). Але цей творчий гін часто опускає його, тоді після довшої павзи появляються нові сильні речі. Такі павзи були від 1901 до 1903, від 1903 до 1914 р. Це був час його бурхливої громадської роботи, яка сказати б, полонила його зовсім. В 1916 і 1917 р. р. він утікає перед російською окупацією. Переживає романтику української державної доби і від 1923 залишається вже постійно в своїм Русові та тільки час-від-часу їде до Львова, щоб тут по редакціях та знайомих розсіяти задуму сільської тиші.

Після війни оспівує народну боротьбу за державне життя і в його тематику вже включається патріотичний струм у великому мажорному діапазоні. Так наступає останній, але найсильніший час творчості, який дав нових 23 новелі. Тоді теж відкриваються палкі зв'язки з літературними колами Наддніпрянщини (Косинка, Лизанівський, Хвильовий). Його новеля „Сини“ знаходить глибокий відгомін по всій широкій Україні.

Переживав теж Стефаних сильні підйоми

підчас його промов на святочних концертах, зібраннях, маніфестаціях і ті промови були незвичайно стилеві і глибокі змістом. Залишив прекрасне й безцінне листування. В 1926 році святкувала Україна 25-літній ювілей його збірки „Дорога“, але такі „імпрези“ не давали йому повної розради—він жив у світі своїх героїв: у світі мужицької боротьби за існування і рідної природи, яку любив невмовно. Він любив свій світ і своїх людей та двигав їх радість й болі на плечах, дихаючи пріллєю скиб, квітками, піль і співом жайворонка над нивами.

Стефаникові новелі наскрізь—реалістичні, подекуди з натуралістичною вірністю, але вони, коли йде про акварелі з природи, належать по своїй суті до імпресіоністичної школи. Всі постаті Стефаникових героїв мають щось із гротески і біблійної простоти. Вони не зборені життям, хоча страждають, у них лежить чорноземна мужицька міць, яка мусять перетривати всі лихоліття. Щоб ще більше унагляднити природність і вірність своїх героїв з прекрасного, мальовничого Покуття, він відбиває в їхніх душах тугу за красою і несказану любов до землі, без якої селянин не може бути, як риба без води.

Не диво, що Стефаник хоче повністю дати

вірний релієф цього селянського світу і каже майже всім героям у добавок говорити не літературною мовою, а власним покутським діалектом.

У двох шедеврах поетичної прози („Моє слово“ й „Дорога“), поставив Стефаник на грані своєї творчості вічні таблиці. Вони кажуть про його труд над оформленням народної душі, де він стає на службу масам і різьбить їхню душу на камені свого слова, а вірні до скону залишаються йому в тій роботі два товариші:

„пісня і солений ґніт“. Такий той світ Стефаника. І цього світу мусить шукати читач у його новелях, уміщених у цій книжці.

В. ХМАРА,

З М І С Т

	Стор.
Синя книжечка	3
Портрет	8
Діти	11
Виводили з села	15
Лесева фамілія	19
Новина	25
Кленові листки	30
Басараби	48
Лан	69
Вона — земля	71
Василь Стефаник — співець селянської долі	78

